

Ewa Godlewska
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Wydział Politologii
e-mail: ewa.godlewska@poczta.umcs.lublin.pl
tel. 606 307 476

Spółeczność muzułmańska w Austrii w dobie kryzysu migracyjnego w Europie – wybrane zagadnienia

Streszczenie. Liczebność społeczności muzułmańskiej w Austrii od kilkudziesięciu lat bardzo szybko wzrasta. Obecnie jej udział w społeczeństwie sięga 7%, zaś islam jest drugą po katolicyzmie religią w państwie. Szybki wzrost liczebności w połączeniu z różnicami kulturowymi i religijnymi jest przyczyną zainteresowania, ale i niepokoju, niechęci czy też wrogości. Negatywne emocje narastają w dobie nasilonego napływu uchodźców i migrantów do państw europejskich. Najważniejszym pytaniem badawczym postawionym w niniejszym artykule jest kwestia dotycząca wpływu tak dużej liczby muzułmanów na życie publiczne w państwie i politykę wewnętrzną Austrii. W tym kontekście istotne jest, w jakie relacje społeczność muzułmańska wchodzi ze społeczeństwem większościowym. Czy mamy do czynienia z polaryzacją, czy integracją. W tekście podjęto próbę wskazania konsekwencji współczesnej sytuacji – zarówno dla samych muzułmanów, jak i państwa przyjmującego.

Słowa kluczowe: Austria, polityka etniczna, islam, migranci

1. Uwagi wstępne

Kryzys migracyjny w Europie stanowi jeden z głównych tematów w dyskursie medialnym, politycznym czy społecznym w większości państw kontynentu. U podstaw takiego stanu rzeczy leży w głównej mierze skala tego zjawiska. Kryzys zdominował również zainteresowanie opinii publicznej w Austrii. W tym przypadku przyczyn należy upatrywać przede wszystkim w roli, jaką to państwo odgrywa. Austria bowiem stała się jednym z głównych terytoriów tranzytu migrantów do

Niemiec. W wyniku *Willkommenspolitik* Angeli Merkel rząd austriacki stanął w obliczu poważnego wyzwania. Z drugiej zaś strony mamy do czynienia ze specyficzną sytuacją, w której liczebność społeczności muzułmańskiej w Austrii od kilkudziesięciu lat bardzo szybko wzrasta. Obecnie jej udział w społeczeństwie sięga 7%, zaś islam jest drugą po katolicyzmie religią w państwie. Jej wyznawcy nie tworzą jednak homogenicznej grupy. Mamy do czynienia ze zróżnicowaniem zarówno pod względem odłamów tej religii, jak i pochodzenia etnicznego osób tworzących wspólnotę. Od lat największą grupę tworzą Turcy. W dobie nasilenia kryzysu migracyjnego w Europie i w wyniku masowego napływu uchodźców i migrantów stan ten ulega powolnej transformacji.

W obliczu bardzo szybkiego przyrostu liczebności muzułmanów w Austrii oraz zasadniczych różnic między nimi a resztą społeczeństwa nie dziwi wzrost zainteresowania. Często towarzyszy temu jednak zaniepokojenie, obawa, a nawet wrogość. W ostatnich latach dochodzi na tym tle do pewnego rodzaju napięć społecznych. Niniejszy artykuł jest próbą ich przybliżenia i zanalizowania.

Najważniejszym pytaniem badawczym jest kwestia dotycząca wpływu tak dużej liczby muzułmanów na życie publiczne w państwie i politykę wewnętrzną Austrii. W tym kontekście istotne jest, w jakie relacje społeczność muzułmańska wchodzi ze społeczeństwem większościowym. Czy mamy do czynienia z polaryzacją czy integracją.

W celu wskazania specyficznych cech omawianej społeczności, w artykule przedstawione zostały: obraz statystyczny oraz zróżnicowanie wewnętrzne grupy. Nacisk położony został jednak przede wszystkim na relacje z państwem przyjmującym i konsekwencje współczesnej sytuacji – zarówno dla samych muzułmanów, jak i polityki wewnętrznej Austrii.

2. Statystyczny obraz społeczności muzułmańskiej w Austrii

Cechą charakteryzującą społeczność muzułmańską w Austrii jest stały i przede wszystkim bardzo szybki wzrost liczebności. W okresie międzywojennym, a ściślej mówiąc w okresie I Republiki Austrii w państwie zamieszkiwało kilkaset osób identyfikujących się z islamem. Nie była to społeczność w żaden sposób zorganizowana i nie funkcjonowały żadne organizacje ją reprezentujące [Schmied 2005: 193]. Jeszcze pół wieku temu grupa pozostawała stosunkowo nieliczna. Obecnie stanowi jednak znaczny odsetek społeczeństwa. W oficjalnych statystykach islam został po raz pierwszy wyróżniony jako odrębna kategoria w spisie ludności z 1971 r. Według ówczesnych danych 22 267 osób zadeklarowało się jako wyznawcy tej

religii. W samym zaś Wiedniu było to 5889 osób. We wcześniejszych badaniach¹ osoby takie uwzględniono wraz z pozostałymi religiami, innymi niż wyznanie rzymskokatolickie, ewangelickie, starokatolickie i judaistyczne. Były to jednak przybliżone dane. Szacowano, że w 1961 r. wyznawców islamu było w Austrii nie więcej niż 9 tysięcy [Vonach 2012: 1]. Odnotowany na przestrzeni dekady wzrost wynikał w głównej mierze z porozumienia zawartego z Turcją w sprawie przyjmowania siły roboczej. Do 1971 r. przyjęto grupę 17 tysięcy tureckich robotników [Vonach 2012: 2].

Kolejne spisy powszechne potwierdziły, że mamy do czynienia z wyraźną tendencją zwykłą. W badaniu z 1981 r. już 76 939 osób określiło swoją przynależność do społeczności muzułmańskiej. Uzyskany w stolicy wynik to 28 099 osób. Wskazana tendencja utrzymywała się przez kolejne lata. W 1991 r. przytaczane wskaźniki kształtowały się odpowiednio na poziomie 158 776 oraz 62 305. W ostatnim przeprowadzonym spisie powszechnym w 2001 r.² jako wyznawcy islamu określiło się już 338 988 osób. W Wiedniu liczba ta przekroczyła 120 tysięcy [Bevölkerung nach Religionsbekenntnis... 2001].

Wyznawcy islamu stanowili w 2001 r. drugą co do wielkości grupę wyznaniową w Austrii. Liczebnie przeważało jedynie wyznanie rzymskokatolickie, z którym utożsamiało się 5 915 421 osób. Największe skupiska społeczności muzułmańskiej odnotowano, poza wspomnianym Wiedniem, w Dolnej i Górnej Austrii, Vorarlbergu i Tyrolu. Uwzględniając pochodzenie osób, należy nadmienić, że najczęściej było pochodzenia tureckiego oraz bośniackiego. Charakterystyczny jest fakt, że większość z nich nie posiadała obywatelstwa austriackiego [Volkszählung 2001... 2002: 58-60, 76].

Od 2001 r. nie przeprowadza się w Austrii spisów powszechnych ludności. Na podstawie różnego rodzaju opracowań i częściowych statystyk można jednak stwierdzić, że nadal mamy do czynienia z intensywnym przyrostem liczby muzułmanów w państwie. Według wyliczeń Austriackiej Fundacji ds. Integracji (Österreichischer Integrationsfonds – ÖIF) w 2009 r. żyło w Austrii 515 914 członków tej społeczności. Stanowili oni 6,2% całego społeczeństwa. 49% osób posiadało austriackie obywatelstwo [Muslimische Alltagspraxis... 2016]. Dane z 2012 r. opracowane przez Instytut ds. Islamu Uniwersytetu w Wiedniu (Institut für Islamische Studien, Universität Wien) potwierdzały, że liczba wszystkich muzułmanów w państwie przekroczyła 570 tysięcy, co dawało 6,8% ogólnej liczby mieszkańców. Według wyliczeń własnych Islamskiej Wspólnoty Wyznaniowej

¹ Chodzi o badania z 1951 i 1961 r. Od tego momentu można mówić o cykliczności spisów powszechnych.

² W 2011 r. tradycyjny spis został zastąpiony specjalnym rejestrem urzędowym (*Registerzählung*). Obecnie dane nie są zbierane na podstawie kwestionariuszy wypełnianych przez obywateli, lecz pochodzą z akt spraw administracyjnych.

(Islamische Glaubengemeinschaft in Österreich – IGGÖ) w 2016 r. osiągnięto już pułap 600 tysięcy osób [Muslimische Alltagspraxis... 2016].

Obecnie w samym Wiedniu jest około 150 przedszkoli muzułmańskich, a w roku szkolnym 2014/2015 po raz pierwszy największą liczbę uczniów stanowiły dzieci z rodzin muzułmańskich. W stolicy Austrii było to 10 734, podczas gdy z rodzin rzymskokatolickich – 8 632 [Szubart 2016: 4].

Przyczyn tak szybkiego wzrostu liczebności wyznawców islamu w Austrii na przestrzeni kilkudziesięciu lat należy dopatrywać się w kilku uwarunkowaniach. Po pierwsze zgoda na przyjęcie grupy pracowników z Turcji doprowadziła w konsekwencji do zjawiska określanego mianem migracji łańcuchowej. W perspektywie kilkunastu lat bardzo widoczny był wzrost liczebności kobiet, które osiadły w Austrii w wyniku łączenia rodzin. Między rokiem 1971 a 1981 wyniósł on ponad 20 tysięcy (z 2081 w 1971 r. do 23 932 osób dekadę później) [Vonach 2012: 3]. Większość przybyłych stanowiły młode kobiety, znajdujące się w wieku rozrodczym. Ze względu na stosunkowo niską średnią wieku imigrantów z Turcji naturalną konsekwencją był wysoki przyrost naturalny, przy relatywnie małej liczbie zgonów.

Oprócz powyższych czynników decydowały również inne zjawiska. Nie bez znaczenie pozostawał fakt, że przez wiele lat gospodarka Austrii utrzymywała się na dobrym poziomie. Kluczowe były również czynniki geopolityczne. Po upadku żelaznej kurtyny oraz rozpadzie Jugosławii duża część ludności muzułmańskiej z Bałkanów imigrowała do Austrii. Odnotowano wzrost liczby przybyszy z terenów Bośni i Hercegowiny czy Kosowa. W drugiej dekadzie XXI w. ogromną rolę odgrywa natomiast napływ ludności w wyniku zjawiska określanego mianem kryzysu migracyjnego.

Obecnie największą grupę wśród wyznawców islamu w Austrii stanowią osoby pochodzenia tureckiego. W dalszej kolejności są takie państwa, jak Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia i Kosowo. W mniejszym zaś stopniu są to osoby pochodzące z państw Bliskiego Wschodu czy też Azji Centralnej.

Powyższa sytuacja ulega jednak w ostatnich latach pewnym przeobrażeniom. Osoby pochodzenia tureckiego z pewnością nadal stanowić będą najliczniejszą reprezentację, ale dysproporcje mogą ulec zmniejszeniu. Od początku XXI w. bowiem obserwujemy coraz większy napływ osób z Czeczeni, Afganistanu, Iraku, Somalii, a ostatnio przede wszystkim z Syrii. Każdego roku wzrasta liczba składanych przez obywateli wymienionych państw wniosków o udzielenie azylu. Dla przykładu w 2004 r. obywatele Syrii złożyli 131 podań, podczas gdy dziesięć lat później było to już 7730. Trochę mniejszy, aczkolwiek wyraźny wzrost odnotowano również w przypadku obywateli Afganistanu. W 2004 r. złożyli oni 757 wniosków o azyl, a w 2014 – już 5076. W przypadku Iraku i Somalii liczby te kształtowały się odpowiednio na poziomie 232 i 1 105 oraz 45 i 1162 [Statistisches Jahrbuch...

2016: 112-113]. W 2014 r. zarejestrowano również prawie 2 tysiące wniosków osób pochodzących z Kosowa (podczas gdy w 2008 było to o ponad tysiąc mniej) [Statistisches Jahrbuch... 2016: 112-113].

W powyższych statystykach zwraca przede wszystkim uwagę bardzo szybki wzrost liczebności. Praktycznie w każdej dekadzie liczby się podwajały. Według prognoz tendencja ta zostanie utrzymana. Instytut do spraw Demografii Austriackiej Akademii Nauk (Instituts für Demografie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften) podał, że w 2051 r. (przy uwzględnieniu różnych scenariuszy) udział omawianej grupy w ogólnej liczbie mieszkańców może osiągnąć wymiar od 12% do nawet 27%. W samym Wiedniu może to być 24-55% [Vonach 2012: 6-7].

Kolejną zauważalną cechą jest fakt, że tylko niespełna połowa wspomnianych osób posiada obywatelstwo państwa przyjmującego. Jest to natomiast społeczność młoda, którą charakteryzuje dodatni przyrost naturalny.

3. Życie organizacyjne społeczności muzułmańskiej

W Austrii oficjalnie zarejestrowanych jest 409 różnego rodzaju organizacji muzułmańskich. Najwięcej, bo 158, działa na terytorium Wiednia [Islamische Vereine... 2016].

Jeszcze do niedawna społeczność ta była przede wszystkim kojarzona z Islamską Wspólnotą Wyznaniową aspirującą do reprezentowania wszystkich muzułmanów w Austrii. IGGÖ powstała w 1979 r. Zadaniem Wspólnoty jest reprezentowanie interesów grupy, z uwzględnieniem kontaktów z austriackim rządem, oraz pełnienie funkcji administracyjnych (w sprawach dotyczących małżeństw, pochówków, wydawania zaświadczeń i certyfikatów). W szczegółowy sposób zadania określa art. 3 konstytucji Wspólnoty. Należą do nich m.in. głoszenie islamu, edukacja, troska o potrzebujących i chorych, rozpowszechnianie literatury i czasopism muzułmańskich, utrzymanie meczetów i szkół religijnych [Schmied 2005: 197-198].

Wyłącznie IGGÖ przez lata wzbudzała kontrowersje i sprzeciw ze strony niektórych odłamów islamu. Próby rejestracji innych niż Wspólnota związków religijnych kończyły się porażką. Austriackie sądy odrzucały wszystkie wnioski. Spór rozstrzygnięty został przez Federalny Trybunał Konstytucyjny w 2010 r. W orzeczeniu stwierdzono, że interesy islamskiej wspólnoty religijnej mogą być reprezentowane również przez inne podmioty [Über uns... 2016]. Konsekwencją było oficjalne uznanie Islamskiej Alewickiej Wspólnoty Wyznaniowej w Austrii (Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IAGÖ, ALEVI). Miało to miejsce w 2013 r. [Verordnung... 2013]. Oprócz powyższych wspólnot religijnych mamy również do czynienia z kilkoma tzw. wpisanymi do rejestru społecznościami wyznaniowymi. Nie posiadają one wprawdzie osobowości prawnej, ale korzystają ze zbliżonych do wspólnot uprawnień w zakresie zarządzania

wewnętrznymi sprawami i reprezentacji interesów swoich członków. Należą do nich Wspólnota Staro-Alewicka w Austrii (Alt-alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – AAGÖ) oraz Wspólnota Islamsko-Szyicka (Islamische-Schiitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – Schia)³.

Wielość organizacji wynika w głównej mierze z podziałów etnicznych w grupie muzułmanów. Na terytorium Austrii działa duża liczba organizacji reprezentujących Turków (m.in. Turecko-Islamska Unia na rzecz Współpracy Kulturalnej i Społecznej w Austrii – Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit, Islamska Federacja – Islamische Föderation, Unia Islamskich Ośrodków Kulturowych – Union Islamischer Kulturzentren czy Turecka Federacja w Austrii – Türkische Föderation in Österreich). Związek Bośniacko-Islamskich Stowarzyszeń w Austrii (Verband bosniakisch-islamischer Vereine in Österreich) reprezentuje z kolei muzułmanów z Bośni i Hercegowiny. Bałkańskie korzenie ma również Unia Albańskich Muzułmanów w Austrii (Union Albanischer Muslime in Österreich), choć ta z kolei zrzesza osoby z Albanii, Kosowa i Macedonii⁴.

Życie organizacyjne muzułmanów w Austrii jest bardzo urozmaicone. Wśród kilkuset różnego rodzaju stowarzyszeń znajdują się również organizacje młodzieżowe (np. Muzułmańska Młodzież Austrii – Muslimische Jugend Österreich), kobiece (Młode Muzułmanki Austrii – Junge Musliminnen Österreich), stowarzyszenia kulturowe (m.in. Stowarzyszenie Kulturowe Alewitów w Wiedniu – Kulturverein von Aleviten in Wien, Stowarzyszenie Anatolijskiej Sztuki i Kultury – Verein für Anatolische Kunst und Kultur) czy też grupy muzyczne (np. Młodzieżowa Anatolijska Grupa Folkowa – Anatolische Jugendfolkloregruppe).

Współpraca między powyższymi podmiotami nie zawsze układa się pomyślnie. Część stowarzyszeń krytykuje monopolistyczne zapędy Islamskiej Wspólnoty Wyznaniowej. Wśród organizacji znajdują się bardziej lub mniej radykalne. Podziały etniczne również odgrywają dużą rolę. Muzułmańska społeczność w Austrii stanowi więc pod tym względem środowisko podzielone i zróżnicowane, a podane wyżej organizacje to jedynie przykłady tego zróżnicowania.

4. Austriaccy muzułmanie a kryzys migracyjny

Kryzys migracyjny w Europie nie pozostał obojętny dla społeczności muzułmańskiej w Austrii. Z jednej strony – o czym była już mowa powyżej – mamy do

³ Wykaz wszystkich takich podmiotów znajduje się na stronie internetowej Urzędu Kanclerza: www.bka.gv.at/site/3405/default.aspx [dostęp: 2.09.2016].

⁴ Lista wszystkich podmiotów dostępna jest na stronie internetowej Centralnego Rejestru Stowarzyszeń Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Austrii, <http://zvr.bmi.gv.at/Start> [dostęp: 2.09.2016].

czynienia z napływem nowej grupy ludności, z takich państw jak Syria, Irak, Afganistan itp. Pewnej zmianie ulega więc nie tylko liczebność, ale i struktura całej społeczności. Z drugiej strony pojawiły się nowe wyzwania, którymi musi (czy też powinna) zająć się administracja państwowa. W konsekwencji doszło w ostatnich latach do kilku zasadniczych zmian – przede wszystkim na gruncie prawnym, jak również na austriackiej scenie politycznej.

Status prawny muzułmanów w Austrii został uregulowany już w 1912 r.⁵ Przyjęta wówczas ustawa [Islamgesetz 1912] była jedyną tego typu w Europie. W 2012 r. obchodzono stulecie jej obowiązywania. Na jej mocy uznano muzułmanów za wspólnotę religijną. Tym samym zagwarantowano im zachowanie własnej tożsamości. Należy pamiętać, że uchwalenie tego aktu prawnego miało miejsce w realiach państwa wielonarodowego, jakim wówczas była dualistyczna monarchia austro-węgierska.

Uchwalenie ustawy było przede wszystkim konsekwencją anektowania Bośni i Hercegowiny, która formalnie stała się częścią monarchii w 1908 r. Wcześniej terytorium to było okupowane. Stan taki trwał od 1878 r. Fakt ten miał ogromne znaczenie dla kształtu ustawy. Celem ustawodawców bowiem stało się uregulowanie statusu muzułmanów z anektowanego terytorium i niejako „dostosowanie” ich religii do realiów monarchii (czego przejawem był m.in. ujęty w ustawie zakaz poligamii i konieczność rejestracji aktów małżeńskich). Z tego też względu nowe przepisy prawne odnosiły się do sunnickiej szkoły hanafickiej. To właśnie Hanafici stanowili większość muzułmanów w Bośni i Hercegowinie.

Pewnego rodzaju wybiórczość ustawy z 1912 r. była niejednokrotnie krytykowana w późniejszych latach przez inne odłamy islamu. Ostatecznie sprawę rozstrzygnął Federalny Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 10 grudnia 1987 r. [Erkenntnis von Verfassungsgerichtshof 1987]. Przepis o uznaniu przez władze wyłącznie szkoły hanefickiej sędziowie uznali za niekonstytucyjny. Konsekwencją była nowelizacja ustawy z 1988 r. [Novelierung des Islamgesetz 1988], na mocy której stosowne sformułowania zostały z ustawy wykreślone.

W dobie nasilenia kryzysu migracyjnego w Europie doszło do znaczących zmian w austriackim prawie. W 2015 r. dotychczas obowiązującą ustawę z 1912 r. zastąpiono nowymi przepisami [Islamgesetz 2015].

W nowej ustawie przyznano (a raczej potwierdzono wcześniejszy status) poszczególnym wspólnotom reprezentującym interesy muzułmanów osobowość prawną. Zagwarantowano ponadto samodzielność w zarządzaniu wewnętrznymi sprawami, prawo do publicznego kultu, poszanowanie obrzędów religijnych przez

⁵ Należy nadmienić jednak, że oficjalne uznanie nastąpiło kilka lat wcześniej, bo w 1874 r. Por. Annerkennungsgesetz vom 20. Mai 1874, RGBl. Nr 68. W pierwszej ustawie nie było jednak szczegółowych uregulowań dotyczących praktyk religijnych, kultu, edukacji, spraw administracyjnych wspólnoty itp.

służby państwowe, urzędy, szpitale itp., prawo do kształcenia dzieci i młodzieży zgodnie z zasadami swojej religii. Z drugiej jednak strony w ustawie przewidziano kilka istotnych ograniczeń. Przychody i aktywa mogą być wykorzystywane tylko do celów religijnych i charytatywnych. Zgodnie z § 4.3 każda ze wspólnot powinna reprezentować pozytywny stosunek do państwa austriackiego. Ma również zaakceptować i nie podważać znaczenia innych uznanych w tym samym trybie wspólnot religijnych i związków wyznaniowych. Statuty poszczególnych wspólnot muszą być zatwierdzone przez kanclerza. Szef rządu ma natomiast prawo unieważnić lub cofnąć decyzję o przyznaniu osobowości prawnej m.in. ze względu na konieczność ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku publicznego, zdrowia lub moralności publicznej albo dla ochrony praw i wolności innych osób. Takie same przepisy dotyczą organizacji imprez i spotkań dla celów kultu religijnego.

Generalną przesłanką wymienionych paragrafów ustawy było pierwszeństwo prawa państwowego przed religijnym. Część z obowiązujących od 2015 r. zapisów jest krytykowana przez samych muzułmanów, ale również przez opozycję. Partia Zielonych (Die Grünen) podkreślała, że ustawa jest wyrazem ogólnej podejrzliwości wobec mieszkających w Austrii wyznawców islamu [Österreich verbietet... 2015]. Nie to jest jednak głównym tematem krytyki. Nowe prawo bowiem zakazuje m.in. finansowania imamów z zagranicy (co ma zapobiec szerzeniu się islamskiego ekstremizmu) oraz nakazuje posługiwanie się niemieckim przekładem Koranu. Alex Korun ze wspomnianej wyżej Partii Zielonych podkreślał, że wprowadzony zakaz może doprowadzić do „czarnej strefy” przepływów finansowych. Sytuację mogą wykorzystać różnego rodzaju fundacje, doprowadzając do zmniejszenia przejrzystości operacji pieniężnych [Österreich verbietet... 2015].

Bez względu na ocenę ustawy z 2015 r. i na to, czy jest ona elementem troski o żyjących w Austrii muzułmanów, czy też próbą ich kontrolowania (a może i dyskryminacji), należy stwierdzić, że zmiana prawa jest pewnego rodzaju konsekwencją sytuacji w Europie. Nowa ustawa pojawiła się po przeszło 100-letnim okresie obowiązywania poprzedniej. Dostosowanie przepisów prawnych do aktualnej sytuacji w państwie jest oczywiście powinnością władzy. Zbieżność czasowa nie wydaje się jednak przypadkowa.

Szybki wzrost liczebności społeczności muzułmańskiej przełożył się również na prawo krajowe. W niektórych landach bowiem podjęto próbę ograniczania działalności religijnej wyznawców islamu w przestrzeni publicznej. Wykorzystano do tego prawo budowlane. W Karyntii świadczy o tym nowelizacja ustawy o planowaniu przestrzennym. Sama ustawa uchwalona została w 1990 r. [Kärntner Ortsbildpflegegesetz 1990]. W grudniu 2008 r. przyjęto jednak zmianę, na mocy której Specjalna Komisja do spraw Planowania Przestrzennego została upoważniona do kontrolowania, czy planowane inwestycje są zgodne z „lokalną tradycją archi-

tektoniczną” [Änderung Kärntner Ortsbildpflegegesetz 2009]. Daje to możliwość odmowy w przypadku budowli, które ze względu na wysokość lub nietypową bryłę nie wpisują się w ogólną koncepcję zabudowy przestrzeni publicznej. Istnieje ryzyko, że z taka możliwość będzie wykorzystywana w przypadku meczetów i minaretów.

Z podobnymi przepisami mamy do czynienia w Vorarlbergu. Na początku 2008 r. rozgorzała dyskusja na temat budowy meczetów w landzie. Pojawiły się głosy, że budowle tego typu nie znajdują (czy też nie powinny znajdować) miejsca w lokalnej przestrzeni publicznej. Ówczesny gubernator Herbert Sausgruber twierdził natomiast, że istnieje pilna potrzeba sformułowania jasnych i zrozumiałych zasad, co miało być korzystne dla samych muzułmanów zamieszkujących kraj związkowy Vorarlberg [Vorarlberg verhindert Minarette... 2008]. Ostatecznie w kwietniu 2008 r. przeforsowano nowelizację dotychczas obowiązującej ustawy o planowaniu przestrzennym [Änderung des Raumplanungsgesetz 2008]. Na mocy nowych przepisów rząd krajowy może w drodze rozporządzenia wprowadzić ograniczenia mające na celu ochronę lokalnej architektury.

W żadnym z powyższych przykładów nie ma bezpośredniego zakazu budowy meczetów i minaretów. Wprowadzono jednak pewne zastrzeżenia, które w tym celu mogą być wykorzystywane. Rozgorzała przy okazji prac nad nowelizacją ustawy o planowaniu przestrzennym w Vorarlbergu dyskusja jest w dużej mierze zrozumiała. Jest to bowiem region, w którym odsetek muzułmanów jest stosunkowo duży. Największą grupę stanowią osoby pochodzenia tureckiego. Istnieje więc rzeczywista potrzeba społeczna zajęcia się tą kwestią. Odrębnym tematem pozostaje natomiast to, w jaki sposób zainteresowane strony chcą to uczynić. W przypadku Karyntii źródeł zmiany prawa należałoby upatrywać w innych przesłankach. W landzie nie ma tak licznej grupy wyznawców islamu. Tylko niewielka część osób pochodzi z Turcji. Dominują osoby z Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Serbii, Kosowa oraz Federacji Rosyjskiej [Muslimische Alltagspraxis... 2016]. Jedynym krajem związkowym, w którym zamieszkuje mniejsza liczba muzułmanów jest Burgenland. Karyntia jest jednak landem o głęboko zakorzenionej niechęci wobec migrantów, a w pewnym stopniu również wobec mniejszości narodowych. To tutaj silne wpływy miała Wolnościowa Partia Austrii (Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ). Ugrupowanie to posługuje się nie tylko retoryką antyimigrancką, ale również nawołuje do czystości etnicznej narodu austriackiego. O potrzebie oparcia polityki państwowej na tej zasadzie pisał w swojej książce z 1993 r. zatytułowanej *Die Freiheit, die ich meine* twórca partii Jörg Haider. Polityk był też wieloletnim gubernatorem landu. Po raz pierwszy został nim w roku 1989, lecz po wypowiedzi chwalącej politykę zatrudnienia Trzeciej Rzeszy został zdegradowany do funkcji zastępcy. Po raz kolejny stanął na czele landu w 1999 r. i pełnił tę funkcję do tragicznej śmierci w 2008 r. [Godlewska 2015: 247-249].

Agresywna retoryka Wolnościowej Partii Austrii wywołała reakcję ze strony muzułmańskich intelektualistów. 15 stycznia 2008 r. wystosowali oni pismo, w którym protestowali przeciwko islamofobii, rasizmowi oraz obrażaniu Proroka Mahometa [Schmidinger 2008: 255-256].

Po śmierci charyzmatycznego lidera wpływy FPÖ w skali całego państwa osłabły. Na gruncie niezadowolenia społecznego z powodu kryzysu migracyjnego i jego konsekwencji, pozycja Wolnościowej Partii Austrii ponownie jednak się wzmocniła. Hasła antyimigranckie oraz nawołujące do obrony „zachodniego charakteru Austrii”, własnej tożsamości i religii trafiły na podatny grunt. Takie hasła głosił przewodniczący FPÖ Heinz-Christian Strache podczas kampanii w wyborach lokalnych w Wiedniu w 2015 r. Dodatkowo domagał się wzmocnienia kontroli na granicach, preferencyjnego traktowania chrześcijańskich migrantów oraz budowy ogrodzenia granicznego w celu powstrzymania napływu obcokrajowców [Lewica wygrywa wybory... 2015]. Powyższe hasła skierowane były również przeciwko całej społeczności muzułmańskiej w Austrii. Odniesiony we wspomnianych wyborach sukces (FPÖ uplasowała się na drugim miejscu, uzyskując rekordowy wynik 32,3% głosów poparcia) był zaś wyraźnym sygnałem radykalizacji postaw wśród społeczeństwa austriackiego i narastania niechęci wobec napływu uchodźców i migrantów.

Kulminacyjnym momentem były jednak wybory prezydenckie w 2016 r. 24 kwietnia odbyła się pierwsza tura. Wygrał ją kandydat FPÖ – Norbert Hofer, uzyskując 35,05% głosów poparcia. W swojej kampanii forsował hasła ograniczenia polityki socjalnej wobec migrantów, budowy płotów granicznych czy opuszczenia przez Austrię struktur Unii Europejskiej. Jego zwycięstwo było jednak mniejszym zaskoczeniem niż fakt totalnej klęski kandydatów koalicji rządzącej. Socjaldemokrata Rudolf Hundstorfer oraz Andreas Khol z Austriackiej Partii Ludowej (Österreichische Volkspartei – ÖVP) zajęli odpowiednio czwarte i piąte miejsce. Tym samym zostali wykluczeni z walki o urząd prezydenta [Bundespräsidentenwahl... 2016]. Zwycięstwo Hofera było kolejnym sygnałem zmiany nastrojów społecznych. W II turze wyborów reprezentant FPÖ przegrał wprawdzie niewielką różnicą głosów z niezależnym kandydatem Aleksandrem Van der Bellenem, ale wynik ten został zaskarżony. Po uwzględnieniu skargi II tura wyborów prezydenckich miała być ponownie przeprowadzona na jesieni 2016 r. Ostatecznie termin wyznaczono na 4 grudnia. W wyniku głosowania na urząd prezydenta ponownie wybrano Aleksandra Van der Bellenema. Dodać należy, że taka sytuacja miała miejsce pierwszy raz w historii powojennej Austrii.

Zwycięstwo skrajnie prawicowego kandydata byłoby pewnego rodzaju novum w skali całej Europy. Byłoby również odzwierciedleniem nastrojów panujących na kontynencie. Na przestrzeni kilku ostatnich lat bowiem można zaobserwować wzrost niechęci wobec muzułmanów. Dotyczy to zarówno migrantów, uchodźców, jak i obywateli poszczególnych państw. W Austrii – gdzie liczebność wyznawców

islamowi bardzo szybko wzrasta – problem ten jest szczególnie widoczny. W konsekwencji mamy m.in. do czynienia ze zmianą prawa oraz zmianami na scenie politycznej. Biorąc pod uwagę ten ostatni czynnik, warto dodać, że nie chodzi jedynie o zawirowania wokół wyborów prezydenckich. 9 maja 2016 r. ze stanowiska kanclerza oraz przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Austrii (Sozialdemokratische Partei Österreichs – SPÖ) bowiem ustąpił Werner Faymann. Nie ulega wątpliwości, że jedną z przyczyn takiej sytuacji stał się kryzys migracyjny, a w zasadzie spory wokół propozycji jego rozwiązania. Początkowo bowiem rząd opowiadał się za polityką otwartych drzwi. W miarę jednak narastania skali problemu zaczął wycofywać się ze swoich propozycji. Wprowadzano kolejne obostrzenia w polityce azylowej, co wywołało jednak krytykę w szeregach SPÖ. Koledzy partyjni zarzucali kanclerzowi odejście od socjalistycznych korzeni. Niezadowolenie we własnych szeregach partyjnych, wzrost poparcia dla FPÖ i klęska kandydata SPÖ w wyborach prezydenckich przesądziły o dymisji Wenera Faymanna. Ustępujący szef rządu do końca bronił jednak decyzji o odejściu od tzw. polityki otwartych drzwi wobec migrantów. Oznajmił, że na początku roku stało się jasne, iż Wiedeń nie może liczyć na wspólne, europejskie rozwiązanie kryzysu. „Zachowalibyśmy się nieodpowiedzialnie, gdybyśmy nie zastosowali własnych środków” – zaznaczył [Werner Faymann ustąpił 2015].

Konsekwencją jest również radykalizacja postaw wśród samej społeczności muzułmańskiej w Austrii. Nie wynika to wyłącznie z dużej liczby członków, gdyż skrajne czy kontrowersyjne poglądy mogą być szerzone w takim samym stopniu w nielicznych zbiorowościach. Należy brać jednak pod uwagę, że liczebność może mieć wpływ na kontakty ze społeczeństwem przyjmującym, na problemy socjalne, edukacyjne itp. A to z kolei może prowadzić do radykalizacji. Trzeba również uwzględnić uwarunkowania zewnętrzne, m.in. powstanie tzw. Państwa Islamskiego, które zyskuje sporą liczbę zwolenników wśród osób przebywających w Europie. Austria nie jest wyjątkiem. Ogromne zainteresowanie opinii publicznej wzbudziła sprawa Mirsada Omerowicha alias Ebu Tejmy. To pierwszy na kontynencie imam, który za werbowanie bojowników dla ISIS oraz podżeganie do przemocy skazany został przez austriacki sąd na 20 lat więzienia. 33 letni mężczyzna mieszkający w Wiedniu został oskarżony o zwerbowanie ponad 160 młodych osób, w tym kobiet, do walk w Syrii i Iraku. W lipcu 2016 r. uznany został winnym stawianych zarzutów. Przez media określany był często jako „kaznodzieja nienawiści” i kluczowa postać ISIS w Austrii [Hate Preacher... 2014].

Warto również wspomnieć o imamie Yakupie Aynagoz z meczetu Ahi Evran w St. Veit an der Gölsen w Dolnej Austrii. W lutym 2016 r. został on wydalony z państwa za szerzenie radykalnych poglądów. Jednocześnie służby państwowe zapowiedziały, że nie przedłużą wiz pobytowych kolejnym 65 imamom [First Foreign-Funded... 2016].

Zainteresowanie wzbudza również imam z meczetu Shura w Wiedniu – Adnan Ibrahim. Palestyńczyk z urodzenia, pracuje obecnie na Uniwersytecie Wiedeńskim. W swoich kazaniach bardzo często nawiązuje do polityki, ale przede wszystkim w kontekście Bliskiego Wschodu. Cechują go antyizraelskie poglądy. Oceniając państwa zachodnie, niejednokrotnie mówi o upadku moralnym i rozwiązłości seksualnej. W swoich wypowiedziach miał obrażać papieża. Ciekawostką jest również fakt, że podważa on dorobek wielu astronomów europejskich (w tym Mikołaja Kopernika i Johannesesa Keplera), twierdząc, że ukradli oni pomysły należące do islamskiego dziedzictwa. Jego obrońcy uważają jednak, że w kazaniach Adnana Ibrahima nie ma nic, co byłoby naruszeniem austriackiego prawa [Der Islam in Österreich... 2007].

W ostatnich latach można zaobserwować zjawisko „upolitycznienia” islamu w Austrii. Poza zaangażowaniem niektórych osób w działalność ISIS, cechą charakterystyczną dla przebywających w państwie Turków jest aktywne wspieranie tureckiego prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan. W 2014 r. licznie uczestniczyli oni w demonstracji zorganizowanej w Wiedniu przeciwko izraelskim działaniom w Strefie Gazy. Dodać należy, że pomysłodawcą była Unia Europejskich Tureckich Demokratów (Union Europäisch-Türkischer Demokraten – Avrupa Türki Demokratlar Birliđi – UETD), słynąca z antysemitycznych czy wręcz rasistowskich poglądów. Osoby pochodzenia tureckiego pozostają ponadto pod dużym wpływem tendencji nacjonalistycznych, a wśród młodych osób popularne są poglądy negujące demokrację [Rauscher 2014].

Powyższe przykłady mogą stanowić kolejny (po liczebności) czynnik sprzyjający polaryzacji w społeczeństwie. Zjawisko to może być potęgowane przez problemy z integracją, wynikające m.in. z różnic kulturowych, z trudności w opanowaniu języka itp. Dodatkowo społeczność muzułmańską reprezentują osoby, które zazwyczaj są bardziej religijne od rdzennych Austriaków. Większą wagę przywiązują do praktykowania swojej religii, do kultu i obrzędów. Dziewięciu na dziesięciu muzułmanów określa się jako wierzący. Co trzeci regularnie odwiedza meczet. Udział praktykujących w Austrii katolików spada. O ile w 1971 r. było ich 78,6%, to obecnie stanowią jedynie niespełna 40% całego społeczeństwa. Widoczna jest również wzajemna niechęć między wyznawcami wspomnianych religii. 56% Austriaków negatywnie ocenia rolę islamu w rozwoju społeczeństwa. Jednocześnie 67% muzułmanów mieszkających w państwie jest zdania, że świat zachodni dąży do zniszczenia ich dziedzictwa [Die Zahl der Muslime... 2016].

Wydaje się, że relacje ze społeczeństwem większościowym w dużej mierze zależą od tego, jak bardzo islam jest widoczny w życiu codziennym Austriaków. Nie stanowił on problemu czy też nie był przedmiotem większego zainteresowania do momentu, gdy pozostawał w prywatnej sferze swoich wyznawców. Islam na ulicach austriackich miast wyzwała natomiast „reakcje obronne” [Amman 2004: 54].

5. Uwagi końcowe

Austria była pierwszym państwem europejskim, które zalegalizowało islamską wspólnotę religijną. Fakt ten był wynikiem anektowania terytorium Bośni i Hercegowiny. Od tego momentu sytuacja w państwie ulegała zmianom. Przez wiele dziesięcioleci liczebność tej społeczności była znikoma. Dopiero otwarcie rynku pracy na tureckich robotników na przełomie lat 60. i 70. XX w. zapoczątkowało przeobrażenia. Od tego czasu obserwujemy stały przyrost, a dynamika wzrostu zaczyna wzbudzać wśród społeczeństwa niepokój. Muzułmanie w Austrii stanowią najprężniej rozwijającą się społeczność i w obliczu takiego faktu stanęły władze państwowe. Dyskusja wokół nowej ustawy, próby poradzenia sobie ze skutkami kryzysu migracyjnego, oraz dymisja rządu Wenera Faymanna pokazały, że nie ma prostych rozwiązań.

W wyniku szybkiego wzrostu liczebności muzułmanów w Austrii zaczęto coraz głośniejsz mówić o problemach integracyjnych, różnicach kulturowych, przejawach polaryzacji w społeczeństwie, radykalizacji niektórych środowisk itp. Niewątpliwie sprzyja temu ogólna atmosfera panująca na kontynencie europejskim. Co ciekawe – nastawienie austriackiego społeczeństwa (co jest zresztą charakterystyczne dla wielu państw europejskich) jest bardzo schematyczne. Mimo ogromnego zróżnicowania wśród wyznawców islamu istnieje silna tendencja do określania ich w kategoriach „wróg – przyjaciel” w odniesieniu do całej społeczności. Kategoryzacja tego typu może być niebezpieczna zwłaszcza w okresach nasilenia ataków terrorystycznych albo – jak pokazuje przykład Austrii – w okresach radykalizacji sceny politycznej (co jest powiązane zazwyczaj z pierwszym czynnikiem). Biorąc pod uwagę fakt, że współcześnie nie da się wyeliminować zagrożenia asymetrycznego w postaci terroryzmu i to zjawisko będzie zapewne narastać, zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności w wymiarze politycznym, społecznym czy ekonomicznym będzie stanowić dla Austrii jedno z poważniejszych wyzwań.

Literatura

- Amman L., 2004, *Cola und Koran. Das Wagnis einer islamischen Renaissance*, Freiburg: Herder.
- Annerkennungsgesetz vom 20. Mai 1874, RGBL. Nr 68.
- Bevölkerung nach Religionsbekenntnis und Bundesländern 1951 bis 2001*, 2001, Statistik Austria, www.statistik.at [dostęp: 3.09.2016].
- Bundesgesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse islamischer Religionsgesellschaften – Islamgesetz 2015, BGBl. I Nr. 39/2015.
- Bundespräsidentenwahl 2016 in Österreich*, 2016, www.bundespraesidentschaftswahl.at [dostęp: 11.08.2016].
- Der Islam in Österreich. Wie vorbildlich ist die Integration?*, 2007, <http://oe1.orf.at/artikel/210279> [dostęp: 15.09.2016].

- Die Zahl der Muslime wächst rasant*, 2016, <https://kurier.at/2030/die-zahl-der-muslime-waechst-rasant/177.915.831> [dostęp: 17.09.2016]
- Erkenntnis von Verfassungsgerichtshof, 10.12.1987, G 146,147/87, www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Vfgh&Dokumentnummer=JFT_10128790_87G00146_00 [dostęp: 5.02.2017].
- First Foreign-Funded Imam Thrown Out of Austria*, 2007, www.thelocal.at/20160219/first-foreign-funded-imam-thrown-out-of-austria [dostęp: 20.09.2016].
- Gesetz über eine Änderung des Raumplanungsgesetz, LGBl. Nr. 34/2008.
- Gesetz vom 15. Juli 1912, betreffend die Anerkennung der Anhänger des Islams als Religionsgesellschaft, RGBl. Nr. 159/1912.
- Godlewska E., 2015, Wpływ II wojny światowej na kwestię narodowościową w Austrii, *Przegląd Zachodni*, nr 2(355), 239-252.
- Hate Preacher Terror Mastermind Who Recruited Austrian „ISIS poster girls” Sent another 160 to Join Jihad in Syria and Iraq*, 2014, www.dailymail.co.uk/news/article-2865316/The-terror-mastermind-recruited-Austrian-ISIS-poster-girls-got-160-join-jihad-Syria-Iraq.html [dostęp: 20.09.2016].
- <http://zvr.bmi.gv.at/Start> [dostęp: 4.09.2016]
- Islamische Vereine und Moscheen in Österreich nach Bundesländern 2016*, 2016, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/297196/umfrage/moscheen-und-islamische-gebetsraeume-in-oesterreich-nach-bundeslaendern> [dostęp: 7.02.2017].
- Kärntner Ortsbildpflegegesetz, LGBl. Nr. 32/1990.
- Lewica wygrywa wybory w Austrii*, 2015, <http://wpolityce.pl/swiat/268119-lewica-wygrywa-wybory-w-austrii> [dostęp: 30.05.2016].
- Muslimische Alltagspraxis in Österreich*, 2016, Institut für Islamische Studien, Universität Wien, http://medienservicestelle.at/migration_bewegt/2016/06/06/rund-600-000-musliminnen-in-oesterreich [dostęp: 29.08.2016].
- Novelierung des Islamgesetz, BGBl. Nr. 164/1988.
- Österreich verbietet Auslandsfinanzierung*, 2015, www.zeit.de/politik/ausland/2015-02/oesterreich-islamgesetz-verabschiedet-auslandsfinanzierung [dostęp: 4.09.2016].
- Rauscher H., 2014, *Muslimen in Österreich Die Politisierung einer stark wachsenden Glaubensgemeinschaft*, <http://derstandard.at/2000005451456/Muslimen-in-Oesterreich> [dostęp: 15.09.2016].
- Schmidinger T., 2008, Islam in Österreich – zwischen Repräsentation und Integration, w: A. Khol, G. Ofner, S. Karner, D. Halper (red.), *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2007*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau-Verlag, 235-256.
- Schmied M., 2005, Islam in Österreich, w: W. Posch, M. Schmied, S. Wentker, *Islam, Islamismus und islamischer Extremismus*, Wien: Böhlau Verlag, 189-206.
- Statistisches Jahrbuch 2016*, 2016, Wien: Statistik Austria.
- Szubart K., 2016, Zaangażowanie międzynarodowe Austrii w kontekście kryzysu migracyjnego i konfliktu w Syrii, *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, nr 216: 1-5.
- Über uns. Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich*, 2016, www.aleviten.at/de/?page_id=576 [dostęp: 1.09.2016].
- Verordnung der Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur betreffend die Anerkennung der Anhänger der Islamischen Alevitischen Glaubensgemeinschaft als Religionsgesellschaft, BGBl. II Nr. 133/2013.
- Volkszählung 2001. Hauptergebnisse I – Österreich*, 2002, Wien.
- Vonach H., 2012, *Die demographische Entwicklung der moslemischen Bevölkerung in Österreich*, www.ffv.at/fileadmin/Content/FFV/pdf/Studien/Die_demographische_Entwicklung_der_moslemischen_Bevoelkerung_in_Oesterreich_-_Vonach.pdf [dostęp: 20.08.2016].

Vorarlberg verhindert Minarette per Gesetz, 2008, <http://derstandard.at/3296706/Vorarlberg-verhindert-Minarett-per-Gesetz> [dostęp: 11.09.2016].

Werner Faymann ustąpił, 2016, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/apa-werner-faymann-ustapil-ze-stanowiska-kanclerza-austrii/kl5s5q> [dostęp: 12.06.2016].

www.bka.gv.at/site/3405/default.aspx [dostęp: 2.09.2016].

The Muslim Community in Austria during the Migration Crisis in Europe – Selected Issues

Summary. The size of the Muslim community in Austria is rapidly increasing for decades now. Currently, its share in society reaches 7%, while Islam is the second largest religion in the country after Catholicism. The rapid increase in numbers, combined with the cultural and religious differences is a cause of interest, but also anxiety, resentment, and/or hostility. Negative emotions are growing in an era of an increased influx of refugees and migrants to European countries. The most important research question posed in this article is the question about the impact of such a large number of Muslims in public life and the internal politics of Austria. In this context, it is important what relationship Muslim community has with the majority of society. Is there polarization or integration? This text is an attempt to identify the consequences of the contemporary situation – both for Muslims themselves, as well as, the host country.

Keywords: Austria, ethnic policy, Islam, migrants